

»Front og bro«-løsenet under nazismens pres

– Ernst Christiansen og Flensborg Avis 1938-1940

af AXEL JOHNSEN

Det nazistiske styre efter 1933 stillede helt særlige krav om forsigtighed og selvcensur til Flensborg Avis. Gennem syv år lykkedes det avisens chefredaktør Ernst Christiansen at spille behændigt på meningsforskellene mellem regeringen i Berlin og grænsetyskerne i Slesvig-Holsten. Bl.a. søgte han at dække sig bag et »front- og bro«-løsen. Men under stigende pres måtte avisen ændre sin tolkning af bro-motivet. Det skiftede fra at udtrykke forståelse for fornyelserne i Tyskland, til fremhævelse af hensyntagen til Danmarks sikkerhed, indtil krigsfrygten blev det afgørende. Museumsinspektør Axel Johnsen, Sønderborg, følger her Ernst Christiansens vanskelige balancegang, indtil det efter krigens udbrud i 1940 lykkedes modstanderne i Slesvig-Holsten at bringe ham til tavshed.

For Flensborg Avis, Sønderjyllands største avis i perioden 1890-1920, blev tiden omkring århundredskiftet et dramatisk afsnit i en lang og broget historie. Det var en tid, hvor myndighedernes pres på det dansk-nationale arbejde nåede sit foreløbige højdepunkt. Ikke desto mindre var det i denne periode, at Flensborg Avis oplevede sin storhedstid med op mod 8.000 abonnenter og endnu flere læsere. Denne efter tidens forhold anselige udbredelse skyldtes først og fremmest den berømte redaktør Jens Jessen, der imod alle odds tidoblede oplaget og forsynede danskheden med et virksomt talerør. Bag Flensborg Avis stod der mænd, der i høj grad trivedes i modvind.

På lignende vis forholdt det sig i 1930'erne, hvor Tyskland påny demonstrerede sin styrke såvel indad- som udadtil. Efter den nye grænshedragning i 1920, da Flensborg Avis endeligt blev lukket ude af Danmark, måtte arvtagerne efter Jens Jessen føle sig stærkt udsatte for det politiske uvejr, der trak sammen efter Hitlers magtovertagelse i 1933. Det hjalp ikke, at avisen fortsat havde sit største afsætningsområde nord for Skelbækken, for bladet var nu engang underlagt den ensrettede tyske presselovgivning og Det tredje Riges forvaltningsmæssige vilkårlighed.

I den situation gjaldt det for Flensborg Avis om at skærme sig imod angreb, nu hvor styrkeforholdet i landsdelen var forrykket sammenlignet med tiden før Genforeningen. Til dette formål skubbede avisens chefredaktør siden 1906, Ernst Christiansen, avisens gamle løsen »Front og Bro« helt i forgrunden af det daglige arbejde. Løsenet blev i løbet af 1930'erne en fast bestanddel af Ernst Christiansens lederartikler og er derfor ikke til at komme udenom i studiet af den danske bladmands vilkår på grænsen mellem Danmark og Det tredje Rige.

»Front og Bro«-parolen

Parolen »Front og Bro« blev mere prosaisk oversat til »folkelig selvhævdelse og mellemfolkelig forståelse« og rummede en kompleks mosaik af argumenter. »Fronten« indebar et værn om danske værdier, såvel på et politisk og kulturelt som på et geografisk plan. I Christiansens øjne var det kun muligt at indgyde respekt og anerkendelse hos den store nabo i syd, hvis danskerne gjorde sig fortjente dertil. Det var en gammel tankegang, der havde sin oprindelse langt tilbage i 1800-tallet, og som havde været en vigtig pointe i konservative kredse siden katastrofen i 1864. Når Christiansen vedblev at fastholde argumentet, skyldtes det, at han fortsat så sig selv som siddende midt i det nationale opgør, som de fleste danskere mere eller mindre havde lagt bag sig.

»Broen« i løsenet var mere kompliceret. Der kan ikke herske tvivl om, at betoningen af den var udsprunget af, at det lille danske mindretal, som ved grænsedragningen i 1920 var efterladt syd for den nye grænse, måtte optræde forsigtigt. Danskheden var tvunget til at udvise loyalitet overfor herbergsstaten, og den skarpe linie, som Jens Jessen og siden Ernst Christiansen havde ført overfor det preussiske regime i Flensborg Avis, kunne ikke længere opretholdes. Men selv om forpligtelsen til brobygning i de første år efter Genforeningen må have virket som et snærende bånd på Ernst Christiansen, blev det efterhånden klart, at såvel Danmark som mindretallet var bedre tjent med en forståelseslinie. Efter 1933 blev denne besværliggjort: I Danmark rejste der sig påny en anti-tysk bølge, der yderligere blev styrket af den slesvig-holstenske og hjemmetyske nazismes åbenlyse krav om grænserevision.¹ Da Ernst Christiansen skelnede skarpt mellem en slesvig-holstensk og en berlinsk linie i den tyske nazisme, kom Flens-

borg Avis i den uheldige situation at stå i modsætningsforhold til store dele af den danske offentlighed, der hverken kunne eller ville se forskellen.

»Bro«-aspektet indeholdt to elementer: Det første var af taktisk karakter og indeholdt en appel om »anstændighed«. Christiansen gik nemlig ud fra, at hverken Danmark eller mindretallet havde råd til at være afvisende overfor den måde, hvorpå Tyskland formede sig i 30'erne. Kun ved en korrekt opførsel overfor naboen i syd var det muligt at sikre den fredelige sameksistens, som Danmark i bogstavelig forstand var afhængig af:

»Det sømmer sig for os [mindretallet, AJ] som for hele det danske folk at være varsomme med hel fordømmelse, selv hvor noget af det, der sker, alvorligt byder os imod [...] Et vårbrud [den nazistiske revolution, AJ] kan, hvor elvene skummer, medføre store ødelæggelser. Ingen kan endnu have nogen vished for, at det ikke skulle være vårbrud«, skrev Ernst Christiansen i Flensborg Avis den 5. maj 1933.²

Det andet element var en oprigtig billigelse af nogle af de resultater, der var nået i Tyskland. I denne billigelse var det underforstået (men ifølge Christiansen *slet ikke* forstået i Danmark) at de mål, Danmark skulle sætte for sig selv, ikke kunne blive de samme som de tyske. Grundlaget for Flensborg Avis' bedømmelse af Tyskland var altså, at der var forskel på, hvad der var rigtigt for Tyskland og for Danmark. Det værste ved tidligere tiders tyske statsformer havde for mindretallet været det træge bureaukrati, der fulgte med »prøjseriet« og militarismen, og for en tid havde det for Christiansen set ud, som om handlingens mand Hitler havde gjort op med disse rædsler og kun på overfladen fremtonede »med sit Vilhelminske Jeg«. ³ For Christiansen var det vigtigt at fastholde, at befolkningen havde båret en bevægelse og en mand frem til magten og dernæst frivilligt indordnet sig under ham. Prisen havde ganske vist været afskaffelsen af elementære rettigheder:

»Udviklingen minder for så vidt både om Italien og Rusland, som en enkelt stor bevægelse bereder sig på helt at overtage styret under udelukkelse af enhver modstand. Om det tyske folk er modent hertil, vil tiden vise,« hed det i Flensborg Avis den 19. februar 1933.«⁴

De ting, Danmark skulle tage ved lære af fra Tyskland, var hverken den blinde indordning under en diktator eller dennes brutale

Flensborg Avis og Nationalsocialismen

I en Tid som denne slaar Jorden Revner, og gode Venner kan komme op at toppes. De nye Bevægelser, som rører op i Verden, særlig den store Omveltning i Tyskland, fanger enhver Opmerksomhed og faar ham til paa en eller anden Maade at tage Standpunkt. »Flensborg Avis», som ikke har haft nogen helt let Post, har modt baade Tilslutning og Angreb, hvad enhver, der vil noget, er udsat for. Naar Angrebene i enkelte Tilfælde er satte paa Spidsen med en ungdommelig Bemærkning om, at Flensborg Avis er blevet Nazistblad, saa skal det ikke tages alt for nøjdteligt.

Der er visse Ting, som det danske Grønneblad mener er under dets Værdighed, at svare paa, men det kan maaske være rigtigt engang at sige noget i Sammenhæng om dette Forhold.

Bladet har hævdet sin Stilling, mens de fasteste Taarne i tysk Politik faldt, mens det ene Million-Parti efter det andet og deres Presse opgav deres Stæstillig. Alligevel skulde det være overflødig at sige, at det danske Grønneblad hele Tiden har været sin egen Overbevisning og efter Pligt og Samvitighed har arbejdet for det danske Folkes Best.

Især maatte der naturligvis ikke være ved Folketystret.

I Onsdags skrev »Fyns Tidende«, at Bladet ikke fandt noget attraaerligt ved de nye Tilstande i Tyskland, og udtalte med Hensyn til det danske Folketystret:

»Man skal blot vide, at paa dette Omraade vil der komme til at staa Kamp og blive sat Skel, skarpere end noget andet Skel i vort Land. Vi er nogle Stykker, som ikke godvilligt opgiver den Folkefrihed, det danske Folk har tilkæmpet sig.»

Hvem der har læst »Flensborg Avis« uden Tilbejohlighed til at misforstaa, maa vide, at den i dette Stykke er fuldt enig med »Fyns Tidende«. Bladet har ikke levnet nogen Tvivl om, at det af al sin Evne vil værgø baade dansk Liv som Helhed og alt, hvad den anser for en Bindning i det danske Folks Udvikling. Hvad der har været og er delle Meninger om, er kun dette, hvorledes vi værgø, hvad der i Danmark er vundet igennem en jævn Udvikling og hvad der har Rød i det danske Folkesind.

Som ofte sagt, mener »Flensborg Avis« — i øvrigt har ledende Kredse i det nye Tyskland, har særlig Rigskansler Hitler gentagende understreget, at ethvert Folk har Ret og Pligt til at følge sin sørgene Linje —, at dansk Folketystret...

Danmark, hvad der er vundet, er ved fri Erkendelse og frivilligt Arbejde at frigøre det danske Folketystret for nogle af de Brøst, som har fældet Folketystret i andre Lande. Har de ikke været saa lejneløsende i Danmark, som heller ikke har oplevet saa voldsomme Omskiftelser, saa har der alligevel været tydelige Spor af dem. Vi trænger i vort Folk til Selvkritik. Endver af os Danske trænger til at faa det Løsen sat frem i klar Belysning: Du skal ikke kræve, men y.d.e. Du skal ikke begynde med at stille Krav til andre og til Statskassen, du skal begynde med at sætte Kravene op til dig selv.

Hvor det gælder den danske Ungdom, mener »Flensborg Avis«, at ogsaa netop den skal have fuld og faglig Besked om, hvad der foregaar ude i Verden. Det nytter slet ikke at ville fortie det for den, den veed allerede nogen Besked, og haarde og skarpe Ord, ensidig Fordømmelse, et ud fra dansk Tarv forkasteligt Sensationsjægeri, som Gang efter Gang viser sig at have løbet med halv Vind, gør kun vor Ungdom mistænksom. Alvorlige Mennesker siger ikke faa Støder i Nordstevig, at der allerede er Fare paa Ferde.

Lad os være saglige og retfærdige udadtil, selv hvor vi naturligt og afgjort maa gaa helt andre Veje, lad os tage Kraftudfoldelsen i det store Naboland som en Tilskyndelse til at frigøre vor egen indre Kraft og Overbevisning. Lad os vise vor Ungdom, hvad det er værd, som dens Forældre har kæmpet for og vundet. Lad os vise den, hvilken kostelig Kløenide den enkelte Frihed og Folkets Frihed er, naar det er en Frihed, som ikke udarter til tojlesløs Nydelse, men en Frihed under Ansvar, som bærer af Viljen til at stræbe fremad og opad, af Viljen til at tjene vort Folks og Menneskeskæftens Tarv. Lad os hjælpes ad, ældre og unge, med at arbejde frem i vort Sind det sonderjydske, det danske, det nordiske, det unge Mod til at kæmpe for en ædel Sag.

»Flensborg Avis« følger sin Linje i den Overbevisning, at den fyldstegør sin Opgave i sit Folks Tjeneste ved at styrke Fronten og mildt i Tidens Malstrømme ikke at aflade med at bygge Bro.

Vi vil regne med Virkeligheden, saa haardt og saa ubarmhjertig som den er, men vi vil fastholde en usvingelig Tro paa vort Folk.

Den danske presses anklager mod Flensborg Avis om, at bladet var nazistisk, fik allerede i september 1933 Ernst Christiansen til at skrive denne programmerklæring for, hvordan han agtede at leve med nazismen. Den var i virkelighed redaktørens bud på en neutralitetspolitik, ligesom den der udformedes i Kongeriget i de følgende år. Flensborg Avis 29. september 1933, udsnit.

metoder. Det var den nationale genrejsning, opgøret med middel-mådigheden og mindreværdet, som danskerne burde tage til sig. Disse anbefalinger af dele af nazistisk tankegods i de tidlige 30'ere gjorde Flensborg Avis sårbar overfor rigsdansk kritik — og i særdeleshed overfor socialdemokratisk. Trods kritikken havde det imidlertid vist sig, at der kunne opstå situationer, hvor en dansk sammenrykning hen over grænsen kunne være nyttig. Denne sammenrykning var indtrådt under 1933-»påskeblæstens« trussel mod grænsen, men var blevet afløst af dansk afstandtagen fra Christiansens ytringer om nazistiske værdier. Først da det blev tydeligt, under hvilket voksende pres mindretallet befandt sig — ikke kun fra slesvig-holstensk side — kom Christiansen i nogen grad på andre tanker. På dansk side medførte dette en større sympati for avisens selvforståelse og vilkår.

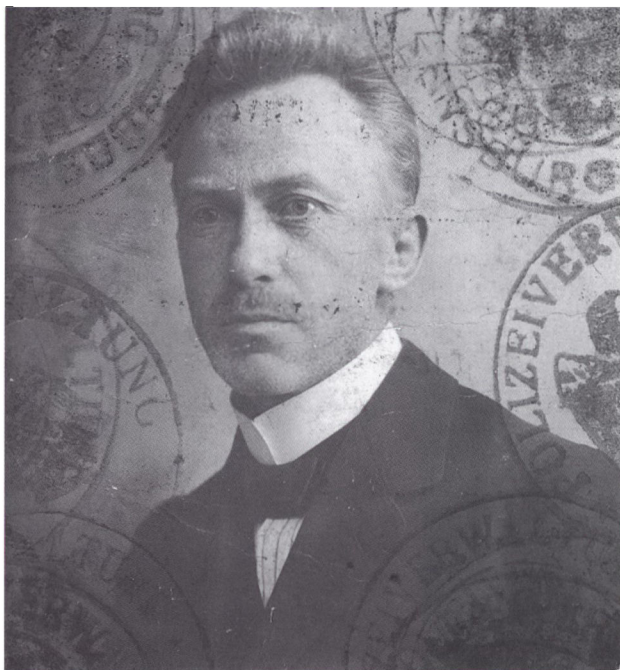

»Front og Bro« på kanten af krig

I sidste halvdel af 1930'erne tog udviklingen i Tyskland for alvor fart. Den gennemgribende *Gleichschaltung* af alle samfundets afkroge var for længst gennemført med succes – ikke mindst på presseområdet. I januar 1934 var den såkaldte *Schriftleitergesetz* trådt i kraft. Heri krævedes det blandt andet, at alle redaktører i det tyske rige kunne dokumentere deres ariske afstamning. Derudover måtte de i deres virke ikke »svække det tyske folks fællesvilje eller forsvarsevne«. Ingen af disse begreber var nærmere præciseret. Alle redaktører skulle opføres på en *Berufsliste*, hvorfra de kunne slettes i tilfælde af overtrædelse af den vagt formulerede redaktørlov.⁵ Tre dage efter denne lovs ikrafttræden blev der udstedt en forordning, hvorefter medlemskab af de nazistiske presseorganisationer, *Reichsverband der deutschen Zeitungsverleger* og *Reichsverband der deutschen Presse*, blev gjort obligatorisk. Christiansens forsøg på at undgå disse medlemskaber i efteråret 1934 var mislykkedes.⁶

Den snærende ensretning gjorde dansk nationalt arbejde på tysk grund til en balancegang. Flensborg Avis var nødt til at øve streng selvcensur, hvilket var så meget desto sværere, som avisen blev angrebet fra flere sider. Det følgende afsnit er en gennemgang af, hvorledes Ernst Christiansen forsøgte at løse denne vanskelige opgave i en tid, hvor både hjemmetyskerne, slesvig-holstenerne og rigsregeringen optrådte med stadig voksende selvtillid. Dertil er der i vidt omfang gjort brug af citater fra hans egne lederartikler i Flensborg Avis. Det er selvfølgelig ikke muligt at give et fuldstændigt billede af alle aspekter, der blev behandlet i avisens spalter, men de vigtigste er taget med, og set i sammenhæng giver de et billede af udviklingen af Ernst Christiansens arbejdsvilkår i de sene 1930'ere.

I løbet af 1920'erne og 30'erne havde Ernst Christiansen skubbet sit løsen »Front og Bro« mere og mere i forgrunden, og hen mod slutningen af perioden udgjorde det hele fundamentet for hans ledende artikler. Denne udvikling var sket i takt med, at avisens bevægelsesfrihed gradvis var blevet indskrænket. Erfaringen havde lært Christiansen, at han kun ved at indtage en forstående holdning overfor det nazistiske centralstyre og ved helt at undlade at kommentere indrettslige forhold, kunne opretholde et lille areal, på hvilket han kunne føre sit sammenbidte felttog imod hans egne og avisens værste fjender, de lokale tyske grænsepolitikere i Slesvig-Holsten, som stod for en mere ensidig angrebspolitik end ledelsen i Berlin.

Pasfoto af Ernst Christiansen fra 1920'erne. Christiansen kom i lære som 15-årig på Flensborg Avis. Året var 1893. 13 år senere overtog han chefredaktørposten efter sin læremester Jens Jessen, der havde slidt sig selv op på posten. Kontinuiteten i redaktionen stod i skærende kontrast til omgivelsernes omskiftelighed og kostede dyrt for dem, der var sat til at sikre den. Foto i Landsarkivet for Sønderjylland.

I begyndelsen af 30'erne havde hans forståelses-linie sikkert været en oprigtigt ment bifaldelse af de mål, der var nået i Det tredje Rige. Fra den dybeste krise havde folket samlet sig og vist massiv vilje til genrejsning. Der var blevet gjort op med kontorknirkeri og middel-mådighed; i stedet var indtrådt handlekraft og idealisme, hvis positive virkninger kunne ses på mange områder af det tyske samfund.⁷ Men i slutningen af 1930'erne var den tyske udvikling gået i en helt anden retning, end Ernst Christiansen havde forventet i 1933. Nu var det blevet betydeligt sværere for Ernst Christiansen og for Flensborg Avis at udvise forståelse for det tyske styre uden samtidig at vise forståelse for dets uberegnelige ekspansionsvilje, og han måtte desuden være indstillet på, at hvert et lille fejltrin i avisen blev registreret i et voksende synderegister. Dette gjaldt ikke mindst i tider, hvor det tyske folk befandt sig i sejrslus.

Den eneste mulighed for at rette op på den unåde, avisen kunne falde i, var at udvise generel forståelse. Deraf udviklede der sig den besynderligste sikkerhedsforanstaltning: Enhver kritik, avisen fremførte i lokale anliggender, blev konsekvent indledt med eller efterfulgt

Ernst Kracht, fra 1936 formand for Schleswig-Holsteiner Bund og overborgmester i Flensborg. Kracht stod som garant for en hårdere kurs overfor den danske mindretalspresse. En offensiv mod Ernst Christiansen i årene 1936-37 gav genlyd i den samlede danske presse, der forlangte Kracht afsat. Den slags kunne Flensborg Avis naturligvis ikke tillade sig. Foto: Stadtarchiv Flensburg.

af et venligt ord til Berlin. Ved ikke at kritisere myndighederne i Berlin beholdt han langt hen ad vejen de centrale myndigheders anerkendelse. Ikke een eneste gang i perioden 1933 til 1940 blev der rejst direkte kritik af centralstyret eller partiet. En sådan linie var efter 1933 absolut livsnødvendig for avisen og mindretallet i dets helhed.

Som den verdenspolitiske situation udviklede sig i slutningen af 30'erne, fik avisens krav om tilbageholdenhed fornyet aktualitet for

den danske presse, der ifølge Christiansen ikke altid forstod den risiko, der var forbundet med at lade aggressionerne få frit løb:

»Hvem der som dansk pressemand i en farlig tid vil tjene sit folk, må tænke over disse ting [at holde tand for tunge, AJ] og omsætte tanken i dåd. Hvad den enkelte slår i stykker, kan hele landet komme til at betale. Der må regnes med, at intet forbliver uænsset, og alt bliver skrevet ind på en gældskonto,« skrev han i Flensborg Avis den 11. marts 1938.⁸

I virkeligheden var disse advarsler fuldt på linie med hvad den danske regering henstillede til pressen i kongeriget. Først i april 1939 fandt regeringen anledning til at berolige den danske offentlighed gennem en radiotale. Selvfølgelig var statsministeren nødt til at udtrykke sig i diplomatiske vendinger, men han mente det samme som Flensborg Avis: »Der er ikke forekommet blot nogen antydning, der kan forstyrre den ro, som hidtil har hersket her i landet, og vi har ingen grund til at tro, at nogen magt vil blande sig i Danmarks indre forhold eller på anden måde drage vort land ind i forviklinger. [...] Jeg føler mig overbevist om, at Danmark, ja sikkert hele Norden, betragtes med tillid udefra, og denne tillid forstærkes ved uangribelig optræden fra dansk side«, lød hans beroligende ord.⁹

Med argumentet om risikoen for Danmarks sikkerhed var Ernst Christiansens begrundelse for at anbefale de danske aviser en forstående holdning overfor Hitler-Tyskland radikalt ændret i forhold til 1933/34. Dette blev tydeligt allerede efter Hitlers selvudnævnelse til krigsminister og efter Østrigs *Anschluss*, men navnlig efter invasionen af Tjekkosllovakiet, da den verdenspolitiske situation blev spændt til bristepunktet. Ernst Christiansens anbefaling gik ikke længere på at forsøge at se Hitler-styrets positive træk, for disse overskyggedes tolt af faren for krig. Fra og med 1938 var det et simpelt spørgsmål om at »trykke en fredelig fremtid«, for der kunne »tænkes tider, da ansvarløse sladderhistorier bliver en forbrydelse mod eget land,« lød hans advarsel i marts 1938.¹⁰

Netop de tyske troppers indtog i Østrig udløste – som ved alle de tidligere nazistiske sejre – fornyede hjemmetyske forhåbninger om grænserevision i Nordslesvig. I Flensborg Avis for den 15. marts 1938 trøstede Christiansen sig imidlertid med, at Hitler kun havde rejst krav om eller gennemført grænserevision i egne, der i deres oprindelse var tyske og havde overvejende tyske befolkninger. Med indlemelsen af Østrig så han intet brud på denne linie. Men Nordslesvig

kunne ifølge Christiansen med den 85% store andel af dansksindede umuligt stå på Hitlers territoriale ønskeliste.¹¹

Førerord – et skrøbeligt værn

Østrigs *Anschluss* var Nazi-Tysklands sidste territoriale ændring, som *Flensborg Avis* kunne gå med til. På det punkt var avisen i overensstemmelse med flertallet af den tyske befolkning. Da tyske tropper året efter strømmede ind over Tjekkoslovakiets grænser fik den tyske propagandamaskine store problemer med at »fremkalde« folkets spontane begejstring.¹² Selvom *Flensborg Avis* måske ikke ligefrem jubledede over indlemmelsen af Østrig, så blev det dog gentagne gange gjort klart, at Tyskland og Østrig hørte sammen, og at en adskillelse »rummede en folkelig uretfærdighed i sig selv«. ¹³ På et møde med ledende nazister otte måneder senere fik Christiansen imidlertid at vide, at man havde lagt mærke til, at *Flensborg Avis* ikke havde virket begejstret *nok* over indlemmelsen.¹⁴

I løbet af 1938 bredte der sig i Tyskland, såvel som i resten af Europa, en udpræget frygt for en gentagelse af rædslerne i 1. Verdenskrig. Ikke mindst de danske sydslesvigere var bekymrede for, at mindretallets unge mænd skulle blive sendt i tysk krigstjeneste. Men fra 1938 var Hitler i en position, hvor han ikke længere behøvede folkets billigelse af sine felttog. I Sydslesvig havde luftforsvarsøvelser og flydemonstrationer været en uhyggelig påmindelse om, at det trak sammen til uvejre over Europa.¹⁵

I *Flensborg Avis* kom krigsfrygten i løbet af 1938 til at udgøre en vigtig bestanddel af indholdet i Christiansens lederartikler, og man kan med rimelighed sige, at der dermed blev føjet et tredje element til »Front og Bro«-løsenet. Gang på gang understregede Christiansen sin forventning til Hitler om, at denne ikke ville sætte magt foran ret – heller ikke i Nordslesvig, men frem til München-aftalen i september 1938, hvor en verdenskrig foreløbig syntes at være undgået, måtte håbet synes noget anstrengt. Ganske vist var der på den storpolitiske arena en vis tendens til at tage Hitlers forsikringer for pålydende eller ignorere deres dobbeltbundethed. Men når Christiansen i en nærmest naiv grad syntes at pukke på Hitlers fredsvilje og retfærdighedssans, var det udelukkende af taktiske hensyn overfor hjemmetyskerne. Efter Østrigs *Anschluss* og Sudeter-krisen vejrede de morgenluft og blev stadig mere højlydte i deres krav om en nordsles-

vigsk fuldbyrkelse af Hitlers *Heim-ins-Reich*-politik.¹⁶ Endnu var det muligt for Christiansen at bekæmpe magtpolitik med ord. Hvis han offentligt havde gjort den indrømmelse, at Hitler havde forladt retfærdighedens kurs, ville det have været at betragte som en kapitulation overfor grænserevisionskravet. Så længe Hitler på nogen som helst måde kunne tages på ordet, var det at foretrække.

Endnu een gang skulle der blive lejlighed til det.

Hitlers tale den 26. september 1938 i Berlins *Sportpalast* gav for sidste gang anledning til at holde grænsetyskerne stangen med ord. Det var midt under Sudeter-krisen, og Hitlers udsagn om at Sudeterlandet var det sidste territorium i Europa, som han ville gøre krav på, må have været dybt skuffende for de hjemmetyske nationalsocialister, særlig fordi de derigennem stod forsvarsløse overfor rigsdanske presseangreb.¹⁷ For Flensborg Avis kom Hitlers proklamation som sendt fra himlen i en tid, hvor det så allersortest ud. Denne enestående chance for at tage vinden ud af alle krav om grænserevision blev da heller ikke forspildt – den blev udnyttet til det yderste. I ugerne efter proklamationen stak Ernst Christiansen dagligt det såkaldte »førerord« i næsen på slesvig-holstenerne og hjemmetyskerne.¹⁸ Med proklamationen stod det jo klokkeklart, i hvor ringe grad *Gau*-nazisterne i Slesvig-Holsten holdt trit med Berlin, som nu praktisk taget havde anerkendt grænsen. Overfor en sådan boomerang-effekt var selv det officielle *Gau*-organ, *Schleswig-Holsteinische Tageszeitung* ganske magtesløs:

»Hver dag beråber »Flensborg Avis« sig på førerord, hver dag taler den om den store agtelse for førerens ord og mener at burde give den tyske folkegruppe belæring om, hvordan den skal indrette sit folketske arbejde. Stadig på ny går forsikringerne igen om en ærlig grænsekamp på grundlaget »Front og Bro« – men hvor bliver brobygningen af, når det danske blad opkaster sig som forsvarer for demokratiet mod »Stortysklands Tankestrømninger«?» lød det i oktober 1938.¹⁹ Flensborg Avis var blevet beskyldt for værre ting.

Hitlers proklamation gav – omend kun på et polemisk plan – et betydeligt åndehul. Først og fremmest kunne den uden større fare fortolkes således, at Hitler anerkendte Nordslesvig som dansk folkegrund med dansk befolkning.²⁰ Men samtidig kunne den rygdækning, som proklamationen gav, give mod til at tage luften ud af de dansk-nazistiske og hjemmetyske organisationers agitation:

»For øvrigt er det af ledende nationalsocialister gang på gang frem-

hævet, at den tyske nationalsocialisme – og dermed også den tyske racepolitik – var et tysk særeje, som ikke uden videre kunne overføres på udlandet«, argumenterede Christiansen den 10. oktober 1938.²¹

Med forliget i München mellem Chamberlain, Hitler, Mussolini og Daladier var den umiddelbare fare for en storkrig indtil videre drevet over, og Flensborg Avis fyldte dagen efter forliget, d. 1. oktober 1938, sin forside med »Den bedste Nyhed i Verden«. Inde i bladet blev der imidlertid stillet krav til Tyskland om at leve op til det fordelagtige resultat ved ikke alene at sikre det nys opståede tjekkiske mindretal men også verdensfreden:

»Vi håber for det tyske folk, at det vil vise indre storhed i sin holdning over for den modpart, som har gennemlevet en frygtelig tid, som nu er dømt og må betale sagens omkostninger. Vi venter, at det tyske folk energisk vil træde i skranken for, at der hele verden over findes udveje til med fast hånd at dæmme op for ophidsning og oprustning. Ellers er der kun vundet et pusterum.«²²

At der netop kun var tale om et pusterum beviste Hitler året efter ved besættelsen af Rest-Tjekkiet. I lyset af den verdenspolitiske spænding og Hitlers uforudsigelighed opgav Flensborg Avis i løbet af 1938/39 da også at benytte »fører-ord« som våben. Nu var situationen blevet så usikker, at det måtte synes nærmest ynkeligt at pukke på Hitlers fredsvilje. Derom talte alene angrebet på Tjekkoslovakiet sit utvetydige sprog. Resignationen på dette punkt blev for alvor tydelig i juni 1939. På den årlige Knivsbjergfest den 25. juni rejste den hjemmetyske nazi-fører Jens Møller ikke blot spørgsmålet om grænserevisionen som så ofte før – han gik så vidt som til at luften idéen om hele Danmarks indlemmelse i et »storgermansk rige«:

»Vi nationalsocialister har fået et nyt syn med hensyn til grænser. Vi har den faste tro, at i fremtiden vil racebeslægtede folk gå sammen. Den forbitrede kamp om livsrummet vil føre folkene, især de små folk, dertil. [...] O, lykkelige tid, når hele den smålige strid om grænsen i vor hjemstavn kan forsvinde, der udsår bitterhed, måske endog had, blandt mennesker af een stamme og een hjemstavn. Men indtil Føreren har skabt dette Storgermanske Rige, må vi rigtignok tage stilling til de livsvilkår, Danmark skænker os, og da kan grænsen og fremfor alt den måde, på hvilken denne grænse er draget, ikke være ligegyldig.«²³

Sådanne ord var umulige at argumentere imod, og talen blev i første omgang kun refereret uden kommentar i Flensborg Avis. Da bladet da-

gen efter tog Jens Møllers tale op til behandling, skete det i en nærmest opgivende og beklagende tone – helt uden forsøg på at imødegå udsagnene. Tværtimod beklagede Flensborg Avis, at projektet med at forene fronten med broen var slået fejl: På den ene side havde Danmark ikke ladet sig vække i tide til at slå fast overfor verden, »hvilken selvfølgelig dansk folkelig ret, der lever i Sønderjylland«. På den anden side havde Danmark forsømt at slutte op om det danske mindretals og Flensborg Avis' kamp for at forsvare denne ret. Dette havde nu ført til, at hjemmetyskerne stemplede den danske tilbageholdenhed i nationale spørgsmål som dårlig samvittighed over 1920-grænsen. Flensborg Avis bragte efter lederartiklen den 28. juni 1939 ikke mere om den opsigtsvækkende tale. Hvis den var fremkommet bare to år før, ville den være blevet imødegået i mindst en uges ledere, og midlet ville i disse have været »fører-ord« og udenrigspolitik. Men artiklen af 1939 berørte ikke spørgsmålet om, hvad Berlin måtte synes om Jens Møllers udskejelser. Den nøjedes med at konstatere:

»Det tyske mindretals ordførere tror på magt, vi tror på ret. Vi er overbevist om, at kun den magt, der øver ret, vil bestå tidens storme.«²⁴

På kanten af en ny verdenskrig var der intet tilbage af Ernst Christiansens oprindelige anbefaling om at bevare åbenhed overfor det tyske styre. »Broen« havde været Flensborg Avis' private bud på en dansk udenrigspolitik, og for en tid havde det endda set ud til, at det officielle Danmark skulle få held til at bibringe den danske offentlighed en lignende kurs. Men hans skepsis var dog nok allerede sat ind, da det var blevet klart, at Berlin kun nødigt var til sinds at skærme nationale mindretal mod lokale overgreb – og da kun, når det havde betydning for den tyske udenrigspolitik.

Da tysk udenrigspolitik mod slutningen af 30'erne ikke længere stod i afspændingens tjeneste, måtte Christiansen derfor nødvendigvis kapitulere. Han kunne ikke vide, at Jens Møllers ord om et »Storgermansk Rige« sandsynligvis afspejlede centralmagtens fjernmål med hensyn til Danmark bedre end det gamle krav om genetablering af Kongeå-grænsen. Men hvor luftige Jens Møllers planer end måtte synes for Christiansen, gav de et vink om, at det slesvigske perspektiv måske var blevet overhalet, og at Hitler havde helt andre planer for Danmark.

Man måtte stadig håbe på, at Hitler ville besinde sig, men i virkeligheden var der intet andet at stille op end at vente.

Føreren af det hjemmetyske naziparti, Jens Møller, taler til unge i mindretallet. Møller må have været skuffet over Hitlers afkald på grænserevision i Nordslesvig. I hvert fald skiftede han argumentation og udtrykte i juni 1939 håb om hele Danmarks indlemmelse i et »storgermansk rige«. I Ernst Christiansens øjne må sådanne forhåbninger have været nonsens. Han kunne ikke ane, at Jens Møller uden at vide det her kom faretruende tæt på Hitlers fjernmål for Danmark. Foto: Deutsches Museum Nord-schleswig.

Ernst Christiansens forhåbninger om Hitlers besindelse blev gjort til skamme, da tyske soldater overfaldt Polen den 1. september 1939. Herefter var det ikke længere et spørgsmål, om Europa skulle kastes ud i storkrig.

Umiddelbare reaktioner fra Christiansens pen findes ikke, for han befandt sig i Buenos Aires, da den sørgelige nyhed nåede ham. Den 3. august 1939 var han taget på en firemåneders ferierejse til Sydamerika med frugtdamperen *African Reefer*.²⁵ Efter hjemkomsten i midten af november lod han Flensborg Avis forblive i den venteposition, han havde manøvreret bladet ind i et halvt år forinden. Dette var der så meget desto mere grund til, som der fra slesvig-holstensk side var blevet slækket på grebet.²⁶ Dette fremgik også af Christiansens nytårsleder: »Meget andet kunne nævnes fra året 1939. Her skal endnu kun peges på, at den grænsetyske offentlighed, med få undtagelser, som bekræfter regelen, i disse sidste skæbnsvangre måneder har fundet en tone overfor nabolandet og nabofolket, som var blottet for mislyde.«²⁷

Krigsudbruddet fik alvorlige konsekvenser for mindretallet, men ikke stort værre end for den tyske befolkning i sin helhed. Fritagelse fra tysk krigstjeneste var ganske udelukket, og den almindelige omstilling af samfundet til krig betød lige så store indskrænkninger for mindretallet som for flertallet.²⁸

Under indtryk af krigens rasen måtte Christiansen nødvendigvis vende sin appel mod den faste kerne af mindretallet, der havde holdt stand imod nazismens overvældende assimilerende kræfter.²⁹ Helhjertet analyse af Hitlers Tyskland, som den var blevet forsøgt i første halvdel af 30'erne, var forlængst blevet umulig, og appellen til den danske presse om at bevare roen var senest siden 1939 blevet fast bestanddel af den danske neutralitetspolitik.³⁰

I forholdet mellem Ernst Christiansen og de lokale modstandere, grænsepolitikere i Slesvig-Holsten, betød krigsudbruddet ingen skærpelse. Denne indtrådte først, da en helt ny situation i det dansk-tyske forhold meldte sig ved Danmarks besættelse.

Krig og besættelse

Da Ernst Christiansen den 8. april 1940 var til møde i mindretallets biblioteksforening, fortalte en af foreningens medarbejdere, at militæret uden at aflevere kvittering havde rekvireret seletøjet til forenin-

gens hestespand. Da manden samme dag var gået op på kasernen, var han blevet skældt voldsomt ud og havde fået at vide, at de dér havde andet at tænke på. Der skulle angiveligt ryddes op på havnen, for der ventedes 17 sydfra kommende ekstratog i løbet af natten. Da Christiansen gik i seng om aftenen kunne han ikke falde i søvn for støjen, der lød hen over byen. Næste morgen på vej til redaktionen blev han standset af endeløse konvojer af grå lastbiler på vej til Danmark.³¹

Han var fuld af harme, men i avisen var der ikke plads til andet end at udtrykke fortvivlelse:

»Vi har aldrig ønsket, at det tyske folk ikke skulle få ret til at udnytte de muligheder i verden, som dets evner giver det krav på. Vi har måske til tider været noget for ensidige i at stirre på vor egen ilde medtagne folkelige ret, og vi frikendes ikke ved, at nogle på modpartens side var langt længere ude end vi. Men fra barns ben har vi lært at holde af mange ting i tysk land og tysk menneskesind. Vort oprigtige ønske for det tyske folk er, at det på magtens tinde må erkende sin besøgelsestund og frimodigt sige til sig selv, at vejen til at blive holdt af og stolet på er at indrømme de andre folk den livsret, man kræver for sig selv.«³² Disse ord kunne dårligt komme tættere på kritik uden at være det.

Der skulle kun gå en måned efter den tyske besættelse af Danmark, før Christiansen fik at føle, at våbenhvilen mellem ham og slesvigholstenerne i virkeligheden kun havde været en ildpause. Anledningen kom fra det besatte Danmark. Den 20. april 1940 var avisens lokalredaktør i Tønder, Viggo Lausten, blevet fængslet, mistænkt for engelsk spionagevirksomhed. Det kom aldrig til en opklaring af sagen, for natten til den 2. maj døde han. Ifølge en tysk meddelelse til den danske presse havde han hængt sig under indtryk af de tungtvejende beviser.³³

I Udenrigsministeriet gjorde man sig samme dag overvejelser om, hvorvidt sensationens nedslagskraft i pressen kunne begrænses. Alene det forhold, at der var tale om en spionagesag burde gøre krav på den allerstørste varsomhed. I Udenrigsministeriets Pressebureau mente man, at det ville blive svært at undgå bare en dødsnotits eller omløb af rygter, men for de første par dage turde man være sikret.³⁴

Nyheden om Viggo Laustens død nåede således først Ernst Christiansen tre dage efter. Den 5. maj om eftermiddagen var han til jubi-

Flensborg Avis' lokalredaktør i Tønder Viggo Lausten. Besættelsen af Danmark vendte op og ned på det dansk-tyske forhold og dermed på Flensborg Avis' arbejdsbetingelser. De udenrigspolitiske hensyn, som Christiansen hidtil havde draget nytte af, var ude af billedet. Derom talte sagen om lokalredaktør Viggo Laustens arrestation, forhør og død i foråret 1940 sit tydelige sprog. Nekrologen over Lausten 6. maj 1940 kostede Christiansen redaktørposten. Foto: Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

læum på Duborgskolen, hvor L. P. Christensen viste ham *Politiken* fra dagen før, indeholdende meddelelsen om Laustens forhør og død. Det var en lamslået chefredaktør, der om aftenen skrev den mindeartikel, der skulle vise, at Udenrigsministeriets ængstelse ikke havde været uden grund.³⁵ I følge korrespondenten og mindretalsrepræsentanten Jacob Kronikas erindring var Christiansen på dette tidspunkt ganske uvidende om, at det tyske gesandtskab i København gennem Udenrigsministeriets Pressebureau havde udsendt en pressemeddelelse til de danske aviser om dødsfaldet og om, at der – såfremt man ville bringe den – ikke måtte knyttes nogen som helst kommentar hertil.³⁶ I betragtning af, at den dansk-tyske grænse på dette tids-

punkt endnu var hermetisk lukket, måtte det synes sandsynligt, at Christiansen ikke havde fået meddelelsen.³⁷

Christiansen må alligevel have været klar over faren ved at skrive en nekrolog over en person, der havde stået anklaget for spionage. Selvom han udformede den uden Laustens navn, kunne ingen være i tvivl om, hvem der var ment – heller ikke *Gestapo*. Den 6. maj kunne nekrologen samt en kort meddelelse under overskriften »Kaldet bort« læses i Flensborg Avis. Allerede dagen efter, d. 7. maj, blev restoplaget med nekrologen fra dagen før beslaglagt uden begrundelse. Myndighedernes reaktion kom ikke helt bag på redaktionen. Den vidste godt, at det ikke kunne være meddelelsen »Kaldt bort« alene, men at det måtte være nekrologen, der havde vakt anstød. Redaktionen fastholdt dog overfor den danske konsul i Flensborg, Dons Møller, at der ikke var givet »udtryk for nogensomhelst kritik af tyske myndigheder, men alene af sorg over dette dødsfald ...«³⁸ Den mest opildnende passus i nekrologen – hvis der overhovedet kunne være tale om noget i den retning – var faktisk den sidste sætning:

»Så går flaget langsomt til tops igen, thi livet skal leves. Og du, der lever, må kæmpe videre for det, der var din bestemmelse at få kær, da du kom til verden«³⁹.

Det måtte synes såre uskyldigt, hvis man sammenlignede med den fordømmelse, der lå i det referat, som *Hejmdal* kunne slippe afsted med at bringe fra begravelsen d. 9. maj i det besatte Danmark. Det er vigtigt her at erindre, at følgende citat er fra en begravelsestale over en mand, som ifølge tyskerne havde begået selvmord:

»Det lille kapel kunne ikke nær rumme det store følge, og kisten blev derfor anbragt foran kapellet. Sognepræsten, Pastor Hans Magle talte. Han sagde: »Frygt ikke dem, som slår legemet ihjel, men som ikke kan slå sjælen ihjel! Men frygt hellere for Gud, som kan fordærve både sjæl og legeme. (Matt. 10,28) [...] Derfor vil vi ikke frygte mere – og da slet ikke for mennesker. Lad menneskene – dersom de vil det – fremdeles sidde til doms over hverandre! Lad anklager og modanklager fremdeles svirre frem og tilbage mellem menneskene indbyrdes. Vi har andet at tage os til ...«⁴⁰

Truslen om et varigt forbud

Konfiskationen af restoplaget af Flensborg Avis var i sig selv en alvorlig sag, men det var ikke første gang i Ernst Christiansens re-

daktørtid, at det var sket. Da der ikke umiddelbart syntes at ske mere i sagen, blev hændelsen taget med sindsro. Der skulle gå tre uger, inden *Gestapo* foretog det næste træk: Lørdag den 1. juni overrakte to kriminalbetjente en *Polizeiverfügung* fra *Gestapo* i Kiel og *Grenzpolizeikommissariat Flensburg*, ifølge hvilken Flensburg Avis blev forbudt i fjorten dage. Begrundelsen var til redaktionens undren ikke nekrologen men meddelelsen »Kaldt bort«, der angiveligt var egnet til at forstyrre den offentlige ro og orden.⁴¹ Betjentene var så dårligt underrettede om forbudet i detaljer, at de hverken kunne oplyse, om der måtte udsendes en meddelelse om forbudet til læserne, eller om forbudet også gjaldt det månedlige tysksprogede tillæg *Der Schleswiger*. Om aftenen, da Christiansen som sædvanlig førte sin dagbog à jour, udtrykte han sin dybe frustration, men han syntes ikke at være klar over, hvor urokeligt fast myndighederne stod med hensyn til forbudet: »Mærkelig følelse, som altid, når ramt af et hårdt slag, både tom eller lammet og alligevel på en måde underlig let og levende. Om aftenen noget trist og træt, om end den første tanke begynder at dukke op om, at noget må der være at foretage ...«⁴²

Den 2. juni afsendte han et telegram og d. 3. et uddybende brev til propagandaministeriet med bøn om en *Milderung* af forbudet. I begge dele var tonen uhørt krybende, men som tingene stod, var der ingen anden udvej. Christiansen henviste til løsenet »Front og Bro«, som værende i både dansk og tysk interesse. Ikke mindst »fornyelsen af det danske folks ånd«, som avisen altid havde virket for, turde være sympatisk for det nye Tyskland.⁴³ Det var en groft forenklet udlægning af bladets linie, der sandsynligvis af taktiske hensyn havde fået denne smag af slægtskab med nazismen.⁴⁴

Samtidig med Christiansen virkede Jacob Kronika i Berlin for en lempelse af forbudet. I dagene efter den 1. juni stod de to i næsten daglig telefonisk eller skriftlig forbindelse med hinanden. Kronika fik den 5. juni foretræde i propagandaministeriet, hvor han førte en længere forhandling med *Oberregierungsrat* Stephan. Han kunne oplyse, at forbudet som i så mange andre sager var udgået fra *Gauleiter* Lohse i Kiel, der personligt havde opsøgt Goebbels – altså uden om propagandaministeriets presseafdeling, hvem man i den anledning havde måttet give en undskyldning. Der var dog ingen tvivl om, at også presseafdelingen ville have godkendt forbudet, hvis Lohse havde

Gauleiter og overpræsident Hinrich Lohse. Hos Lohse i Kiel samledes trådene i det ensrettede slesvig-holstenske grænsearbejde. Lohses dobbelte rolle gav ham enorm indflydelse i Berlin, men det var først efter besættelsen af Danmark i 1940, at han fik held til at skille sig af med den besværlige Ernst Christiansen. Det havde ellers ikke skortet på forsøg i løbet af 1930'erne. Foto: Stadtarchiv Flensburg.

henvendt sig her. I løbet af forhandlingen erfarede Kronika for første gang, at der lå langt mere bag angrebet på Flensburg Avis end Lau-
sten-notitsen og nekrologen. I propagandaministeriet mente man ikke, at der kunne blive fred, mens Christiansen sad ved roret. Man ønskede et såkaldt »generationsskifte« i redaktionen. Man ville ikke tvinge Christiansen væk, men blot gøre livet surt for avisen, så længe han var chefredaktør. Da Kronika forsøgte at tage sin mentor i forsvar, svarede man i propagandaministeriet – ifølge Kronikas referat til Christiansen:

»Det er ikke mennesket Christiansen, som vi har noget imod; vi indrømmer, at han er en national idealist; men vi vender os mod poli-
tikerens – han klæber for stærkt ved en gammel tid, det ejderdanske

stikker for dybt i ham, han forstår sig ikke på de nye tider; afstemningskampen har afsat for dybe spor i Christiansen.«⁴⁵

Det var påfaldende, hvordan propagandaministeriet og Gestapo kun efterhånden afslørede deres egentlige hensigter. Således havde Kronika så sent som d. 4. juni sendt et telegram til *Nationaltidende* om, at myndighederne udtrykkeligt havde forsikret, at de med forbudet ikke ønskede at fjerne Christiansen. Dagen efter var tonen altså en ganske anden.⁴⁶

Meddelelsen om myndighedernes omsving kom bag på Christiansen. Efter nogen tids overvejelse var han principielt indstillet på at vige pladsen, hvis det blev nødvendigt af hensyn til bladets fremtid, men ikke på baggrund af Kronikas *inoffizielle Besprechungen* i Berlin. Man måtte vente på den officielle besvarelse fra propagandaministeriet. Den kom den 13. juni: Propagandaministeriet fandt ingen anledning til lempelse. Avisen havde i længere tid demonstreret en illoyal holdning, og hvis Christiansen ikke var klar over dette, kunne han henvende sig hos *Reichspropagandaamt* i Kiel. Truslen om et varigt forbud ville kun kunne hæves, såfremt Christiansen blev erstattet af en anden.⁴⁷ Det var en snedig taktik, hvor afgørelsen fra officielt hold blev lagt i Ernst Christiansens hænder: På den ene side ville man ikke fjerne ham, men på den anden side kunne den mindste forseelse medføre et *Dauerverbot*, hvorved Christiansen kunne komme til at stå som den skyldige i Flensborg Avis' undergang. Det hører med til Ernst Christiansens tøven med at gå af, at han opfattede sin post som en skanse, »hvis overgivelse kunne lægge en breche fri« for offensiven mod mindretallet og grænsen. Påstanden om, at han ikke kunne slippe det ejderdanske, affærdigede han som et slet skjult påskud for at knække Flensborg Avis: »Ordene om, at det ejderdanske stikker for dybt i mig, og at jeg ikke forstår mig på de nye tider, lyder ikke overbevisende, siden »det ejderdanske« kun har ytret sig i lovligt arbejde på mindretallets grund og netop jeg imod megen dansk kritik har hejst nye signaler og opretholdt dem under alle omskiftelser.«⁴⁸ Det var et uoverskueligt dilemma.

Samme dag som Ernst Christiansen modtog brevet, ringede han til *Reichspropagandaamt* Kiel for at tale med de personer, der havde med Flensborg Avis at gøre, og der blev aftalt et møde dagen efter, d. 14. juni. Her blev han modtaget af en lektor Petersen, der på Ernst Christiansens forespørgsel opremsede en række enkeltsager, der havde samlet sig sammen. Udover Lausten-artiklen havde avi-

sen ofte bragt citater fra *Socialdemokraten* og *Hejmdal*. Christiansen indvendte, at læserne jo havde krav på at høre sagen fra flere sider, og at avisen i øvrigt ofte i Danmark blev kaldt en nazi-avis på grund af den linie, den havde opretholdt af sin fulde overbevisning. Under mødet udtrykte Christiansen ønske om at komme til at tale med *Gauleiter* Lohse, der havde sat sagen i gang, men han havde ikke tid og anbefalede telefonisk gennem lektor Petersen, at Christiansen henvendte sig skriftligt. Inden Christiansen gik, spurgte lektor Petersen ham om, hvad han nu agtede at foretage sig, hvortil han svarede, at hvis han var overbevist om, at hans afgang ville sikre bladet, spillede hans person ingen rolle.⁴⁹ I den indberetning, som konsul Dons Møller sendte til Udenrigsministeriet om mødet og som byggede på Christiansens genfortælling, nævntes intet om, at han skulle have åbnet muligheden for en frivillig afgang. Hvis Christiansen ikke nævnte det overfor Dons Møller, var det sandsynligvis fordi han ikke ville afskære sig fra den spinkle mulighed for hjælp fra det danske diplomati, der før havde vist sig villigt til at skærme redaktøren.⁵⁰

I endnu et forsøg på med ord at påvirke myndighederne, rettede han den 15. juni (dagen for forbudets udløb) en lang henvendelse til Lohse. Han henholdt sig igen til »Front og Bro«-tanken og appellerede til Lohses forståelse for avisens arbejde for den nationale genrejsning. Hvis dette arbejde under ingen omstændigheder kunne fortsættes med Christiansen som leder, uden at truslen om et varigt forbud ophævedes, ville han trække sig. Netop sådan blev det. Lohse agtede ikke at inkludere sig på en diskussion med Ernst Christiansen og anførte knapt, at han kunne takke sig selv for de vanskeligheder, han var kommet i. Ernst Christiansen vidste gennem sin lange erfaring udmærket, hvor langt man kunne gå i en polemik mod »das Reich und seine Interessen.«⁵¹ Da Lohse ikke syntes til at rokke, sendte Christiansen en kort bekræftelse på modtagelse af *Gauleiter*'ens brev.⁵² Samme dag forsøgte han sig en sidste gang hos propagandaministeren, selvom det efterhånden var småt med optimismen. I brevet bedyrede han igen sin loyalitet over for det tyske rige, og igen pukkede han på, at der fra officielt hold ikke kunne være noget at udsætte på avisens løsen, »Front og Bro«⁵³. Propagandaministeriet var sidste udvej, men selvom man efter al sandsynlighed også her ville vende tommelfingeren nedad, ville Christiansen ikke foretage sig noget, før svaret forelå. Der skulle gå næsten tre uger.

Den definitive afgørelse

Stemningen i redaktionen var trykket. Ikke mindst på grund af rygter om, at Tyskland forberedte en annektering af Nordslesvig. Rygterne nåede i disse dage deres højdepunkt, idet det hed sig, at Kongen den 28. juni kl. 17.30 i radioen ville meddele, at Danmark afstod Nordslesvig til Tyskland.⁵⁴

Den 27. juni bragte Flensborg Avis en leder, der på mange måder lignede et testamente over det bo, som Ernst Christiansen havde forvaltet siden 1906. Det kan ikke med sikkerhed siges, at det er hans pen, men den lyrisk-højtidelige tone tyder på det. Lederen var udformet som en sammenligning af to eventyr – det danske og det tyske:

»[...] Hvad så vort eget folks, hvad det høje nords eventyr lige op ad et sådant naboskab? Aldrig kan der tænkes og vil der blive tænkt på at efterligne en sådan oprustning, at slå alt ind på lignende veje imod lignende mål. Der er meget at lære alligevel. Først og fremmest dette at slå selvynk, fejghed, håbløshed ned. [...] Vort folk har digtet sit eventyr gennem stormende tider. Det står ved begyndelsen til et nyt kapitel med sin drøm om folkelykke i behold, men det har savnet offermod og hel samling om det største.«⁵⁵

Den 6. juli kom brevet fra propagandaministeriet: Berlin stod fast. Dagen efter mødtes Ernst Christiansen med formanden for *A/S Flensborg Avis*, J. C. Paulsen og grosserer Cornelius Hansen, ligeledes fra aktieselskabet. De tre enedes om, at Christiansen skulle efterfølges af L. P. Christensen, der havde været tilknyttet avisen siden 1898. Jens Jessens søn Tage Jessen skulle være stedfortræder. Cornelius Hansen og J. C. Paulsen betragtede det som en selvfølge, at Ernst Christiansen fortsatte som direktør og forretningsfører til den samme løn. Da Paulsen indvendte, at det hele jo nok bare var at betragte som en midlertidig løsning, indtil Christiansen kunne vende tilbage, svarede den afgående redaktør, at han ikke troede på det.⁵⁶

Alligevel blev det dagen efter besluttet, at nyordningen af redaktionen var at betragte som »interimistisk« – alene af den grund, at den først skulle godkendes i Berlin. Ernst Christiansen lod propagandaministeriets brev cirkulere blandt medarbejderne på avisen og kaldte dem sammen. Han manede til yderligere forsigtighed, idet han ikke var i tvivl om, at angrebet mod avisen var en del af grænsetyskernes arbejde for grænseflytning.⁵⁷

Samme dag afgik fra J. C. Paulsen en meddelelse til propagandaministeriet om, at L. P. Christensen med omgående virkning havde overtaget chefredaktørstolen. Ernst Christiansen var trådt tilbage.⁵⁸

Der skulle gå yderligere 11 uger, inden den »interimistiske« ordning kunne afløses af en permanent. Der var tre uafklarede spørgsmål: For det første spørgsmålet om den nye chefredaktør, dernæst om Christiansen fortsat kunne fungere som forretningsfører for aktieselskabet Flensborg Avis, for det tredje om han fortsat kunne stå som ansvarshavende for det månedlige tysksprogede tillæg *Der Schleswiger*. Efter hvad Jacob Kronika efterhånden erfarede i Berlin, var de forskellige tyske myndigheder, der var involverede i sagen, vidt uenige i disse spørgsmål. Flensborg og Kiel ville som noget nyt have udskiftet redaktionen helt, helst med en rigsdansk chefredaktør, angiveligt fordi alle de nuværende redaktører var opdraget under Christiansens *Fuchtel* (svøbe)⁵⁹. Det var tydeligt, at slesvig-holstenerne nu havde fået blod på tanden, først i kraft af den tyske besættelse af Danmark, og dernæst i kraft af den succes, de havde haft med at påvirke Berlin og specielt propagandaministeriet, som stod splittet i sagen. Dertil kom det forhold, at selvom propagandaministeriet syntes mere nådigt overfor avisen end slesvig-holstenerne, ville ministeriet ikke åbenlyst desavouere *Gau*-ledelsen.⁶⁰ Lige meget hjalp det: Den nuværende redaktion kunne blive siddende, men Christiansen skulle fjernes.⁶¹

Med besættelsen af Danmark var der opstået et helt nyt forhold hen over den dansk-tyske grænse. Det var i ly af denne nye situation, at slesvig-holstenerne fik overtaget overfor deres gamle hovedfjende. At Christiansen siden krigsudbruddet var blevet pacificeret spillede en underordnet rolle. Dette sås tydeligt i den tøvende formulering af årsagen til forbudet og dernæst i det forhold, at man i Berlin og Kiel følte sig nødsaget til at understøtte den formelle begrundelse med gamle enkeltsager og generelle argumenter om »ejderdanskhed«. Sagen om Viggo-Lausten-notitsen afslørede sig efterhånden som en mere eller mindre tilfældig grebet anledning til at slippe af med Christiansen. København og Berlin, var nu sat ud af spillet. Den danske udenrigspolitik var, om ikke handlingslammet så ihvertfald bundet på hænder og fødder. Spørgsmålet er også, hvor meget en indsats fra det danske diplomatis side ville have hjulpet, eftersom Berlin havde helt andre ting at tænke

L. P. Christensen, Flensborg Avis' chefredaktør fra 1940 indtil sin død i 1960. Hans overtagelse af redaktørposten var et nederlag for de lokale myndigheder, der helst så redaktionen udskiftet helt. Med den nye chefredaktør ved roret blev kontinuiteten i bladets redaktionelle kurs sikret gennem de nye omvæltninger, der var i vente for mindretallet under og efter krigen. Foto i Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

på end sikringen af en dansksindet bladmands særlige rettigheder under den tyske presselovgivning.

Selvom konsekvenserne var barske for Christiansen, der døde mindre end et år efter sin ufrivillige pensionering, kunne det betragtes som en sejr for Flensborg Avis, at planerne om helt at udskifte »den gamle garde« faldt til jorden. Med den 58-årige L. P. Christensen ved roret var kontinuiteten i bladets redaktionelle linie sikret i det omfang, det var muligt under verdenskrigen. L. P. Christensens roligere gemyt lod sig bedre tilpasse forholdene under de trange forhold for

et dansk grænseblad i Det tredje Rige.⁶² En tilpasning var allerede begyndt i 1933 under Ernst Christiansens ledelse, og den var blevet øget 30'erne igennem, men det havde kun været en tilpasning til myndighederne i Berlin – ikke til Kiel og Flensborg.

1940 blev året, hvor det viste sig, at dette ikke havde været tilstrækkeligt.

Sammenfatning

To overordnede forhold fik afgørende betydning for Ernst Christiansens virke i perioden 1933 til 1940. Det ene var den voksende styrke, hvormed det nazistiske Tyskland optrådte på den udenrigspolitiske arena. Hvor de første par år efter magtovertagelsen stod i usikkerhedens tegn, blev det efter 30'ernes midte stadig klarere, at Hitler-Tyskland udgjorde en potentiel og voksende fare for verdensfreden.

Det andet forhold var den kampånd, som var det mest fremtrædende karaktertræk ved Ernst Christiansen, og som han havde vanskeligt ved at tøjle. Ved at vende sin kritik imod slesvig-holstenerne alene, skærmede han sig imidlertid langt hen ad vejen mod sanktioner fra de centrale myndigheder. Feltet mellem den slesvig-holstenske og den berlinske linie blev i praksis det eneste område, han kunne bevæge sig på. Men dette areal blev stadig mindre. Gradvis gav Berlin efter for slesvig-holstensk pres. Med besættelsen af Danmark havde al tale om to linier i den tyske udenrigs- og mindretalspolitik mistet betydning. Fældningen af Christiansen måtte derfor betragtes som et resultat af, at han var blevet indhentet af sin fortid: Slesvig-holstenerne havde et gammelt regnskab, som det nye dansk-tyske forhold tillod, at de gjorde op. De kræfter i Berlin og København, som indtil 1940 havde holdt hånden over ham af udenrigspolitiske hensyn, talte ikke længere med.

Det er i dag umuligt at afgøre, om Flensborg Avis i mellemkrigstiden havde været bedre tjent med en redaktør, der var mere tilbageholdende over for slesvig-holstenerne. Det skal dog fremhæves, at Christiansen fra 30'ernes midte oplevede en voksende rigsdansk opbakning om sin grænsepolitiske indsats. Når man fra dansk side lod Christiansen udkæmpe indædte slag mod slesvig-holstenerne og hjemmetyskerne, var det ikke fordi man var ligeglad – tværtimod. Flensborg Avis blev i høj grad opfattet som et bolværk mod den nazi-

stiske indflydelse i Sønderjylland og mod slesvig-holstenske krav om grænserevision.

Den eneste virkelig bremsende faktor i striden mellem grænsetyskerne og mindretallet var den dansk-tyske udenrigspolitik, som i sig selv var kendetegnet ved en voksende ubalance 1930'erne igennem. Det var netop i erkendelsen af denne udenrigspolitiske skævhed, at Christiansen skubbede sit løsen »Front og Bro« helt i forgrunden som sit daglige budskab til den danske offentlighed. Hvor dette løsen i første halvdel af 30'erne indebar utvetydige anbefalinger af dele af den nazistiske idé, ændredes argumentationen til en åben advarsel om for Danmarks sikkerheds skyld ikke at falde i unåde hos den store nabo. Alene det faktum, at Christiansen i denne unåde så en fare for Danmark, taler sit tydelige sprog om, at han ikke længere følte sig tryk ved den måde, hvorpå nazismen udfoldede sig i de sene 30'ere.

Meget taler for, at centralmagten ville have affundet sig med Ernst Christiansen, hvis det ikke havde været for slesvig-holstenernes mellemkomst. Avisens tilbageholdende linie gjorde den aldeles ufarlig overfor Hitler-Tyskland, og dens fordomsfrie behandling af tysk stof kunne måske ligefrem ses som et aktiv for Tysklands omdømme i Danmark. Men her må det forhold have spillet ind, at de sager, der blev ekspederet til Berlin via de slesvig-holstenske myndigheder, fortrinsvis var klagesager.

Selvom Flensborg Avis af og til dristede sig til at ytre kritik, så forholdt den sig 30'erne igennem neutralt overfor det tyske centralstyre. I lyset af, at den officielle danske udenrigspolitik i 30'erne med skiftende held forsøgte at lægge en dæmper på tonen i den danske presse, måtte avisens linie betegnes som eksemplarisk. Men udviklingen i Tyskland gjorde det stadig sværere for Christiansen at opretholde denne neutralitet. Hvor den i begyndelsen var faldet ham naturlig, udviklede den sig efterhånden til at være en belastning. Efter krigsudbruddet blev den umulig.

Den linie, Christiansen havde lagt i Flensborg Avis, muliggjorde grænsebladets overlevelse, men redaktøren måtte ofres.

Note

Artiklen her er en bearbejdet og forkortet udgave af forfatterens speciale i hovedfaget historie ved Historisk Institut, Aarhus Universitet, maj 1997. Specialeafhandlingen: Ernst Christiansen og Flensborg Avis

under nazismen 1933-40, er i sit fulde omfang tilgængelig på Landsarkivet i Aabenraa og i Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig i Flensborg.

HENVISNINGER

1. Troels Fink: *Sønderjylland siden Genforeningen*, s. 89.
2. Flensborg Avis 05.05.33.
3. Flensborg Avis 31.11.31.
4. Flensborg Avis 19.02.33.
5. Franz v. Jessen: *Haandbog i det slesvigske Spørgsmaals Historie* bd. III, 1938 s. 575.
6. *Ibid.*, s. 576.
7. Flensborg Avis 29.9.33.
8. Flensborg Avis 11.03.38.
9. Citeret efter Viggo Sjøquist: *Dansk Udenrigspolitik 1933-40*, s. 279.
10. Flensborg Avis 13.03.38.
11. Flensborg Avis 15.03.38.
12. Alan Bullock: *Hitler og Stalin*, s. 626.
13. F.eks. Flensborg Avis 13.03.38.
14. Carsten R. Mogensen: *Dansk i hagekorsets skygge*, 1981 s. 332.
15. Anders Ture Lindstrøm: *Vandre lærer i en urolig tid*. SJÅB 1984, s. 176.
16. H. Becker-Christensen i *Grænsen i 75 år*, 1995 s. 75.
17. Viggo Sjøquist, s. 249.
18. F.eks. Flensborg Avis 07.10.38, 08.10.38, 12.10.38, 13.10.38 og 15.10.38.
19. Citeret efter Flensborg Avis 12.10.38.
20. F.eks. Flensborg Avis 13.10.38 og 22.11.38.
21. Flensborg Avis 12.10.38.
22. Flensborg Avis 01.10.38.
23. Flensborg Avis 27.06.39.
24. Flensborg Avis 28.06.39.
25. Dons Møller til leg. råd Falkenstjerne 11.07.39: RA. UMR(64) 7.Y.15B-7.Y.15.d. Flensborg Avis.
26. Mogensen, C. R.: *Dansk i hagekorsets skygge*, s. 359.
27. Flensborg Avis 30.12.39.
28. Noack, J. P.: *Det danske mindretal i Sydslesvig 1920-45*, s. 517-18.
29. Mogensen, s. 354.
30. Sjøquist, s. 279.
31. Dagbøgerne 8-9.04.40: LA Aab.
32. Flensborg Avis 11.04.40.
33. Noack, s. 521.
34. RA UMP H110-596-110.J.5615 Viggo Lausten.
35. Dagbøgerne 05.05.40.
36. Jacob Kronika i *Flensborg Avis 1869 1. oktober 1969*, s. 264.
37. Henrik Skov Kristensen *Grænsen og Besættelsen i Grænsen i 75 år*, s. 85-87.
38. Dons Møller til konsulatet i Berlin, 09.05.40: RA. UMR(64) 7.Y.15B-7.Y.15.d Flensborg Avis
39. Flensborg Avis 06.05.40.
40. *Hejmdal* 10.05.40.
41. Dons Møller til gesandten i Berlin. UMR(64) 7.Y.15B-7.Y.15.d Flensborg Avis.
42. Dagbøgerne 01.06.40.
43. Christiansen til propagandaministeriet 03.06.40. UMR(64) 7.Y.15B-7.Y.15.d Flensborg Avis.
44. J.P. Noack skriver i »Det danske mindretal i Sydslesvig 1920-45«, s. 522, at Christiansen i sin henvendelse havde »prælet af sit ideologiske slægtskab med nazismen«.
45. Kronika til Christiansen (sandsynligvis 06.06.40). LA Aab.
46. *Ibid.* og *Nationaltidende* 05.06.40.
47. Ernst Christiansens dagbøger 13.06.40 og Dürr til Ernst Christiansen 07.06.40. UMR(64) 7.Y.15B-7.Y.15.d Flensborg Avis.
48. Ernst Christiansen til Kronika 08.06.40.
49. Ernst Christiansens dagbøger 14.06.40 og Dons Møller til UM 17.06.40, UMR(64) 7.Y.15B-7.Y.15.d. Flensborg Avis.
50. *Ibid.*
51. Lohse til Ernst Christiansen, 17.06.40, *Ibid.*
52. Ernst Christiansen til Lohse, 19.06.40, *Ibid.*
53. Ernst Christiansen til propagandaministeriet 19.06.40, *Ibid.*
54. Ernst Christiansens dagbøger, 28.06.40. Tillige Noack, s. 523.

55. Flensborg Avis 27.06.40.
56. Dagbøgerne, 28.06.40.
57. Ibid., 08.07.40.
58. 08.07.40 J. C. Paulsen til propaganda-
ministeriet:
UMR(64) 7.Y.15B-7.Y.15.d Flensborg
Avis.
59. Dagbøgerne 15.08.40.
60. Jacob Kronika i *Flensborg Avis* 1869 1.
oktober 1969, s. 279-288.
61. Jacob Kronika i *Flensborg Avis* 1869 1.
oktober 1969, s. 286.
62. Noack, s. 525.